

واکاوی نقش عربستان سعودی در گسترش تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی با تمرکز بر رویکرد رسانه‌ای

مجید روحی دهنه، سجاد مرادی کلارده^۲

چکیده

آسیای مرکزی طی یک دهه اخیر با پدیده‌های مختلفی از جمله گسترش تروریسم تکفیری مواجه بوده است. علاوه بر علل و عوامل مختلف گسترش این پدیده، کشورهای مختلف نیز سیاست‌ها و رویکردهای مختلفی را در قبال آن اتخاذ کرده‌اند. هدف این مقاله بررسی نقش و رویکرد عربستان سعودی در گسترش تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی است. این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به دنبال دستیابی به پاسخ این پرسش است که عربستان سعودی چگونه و چرا در پی حمایت از تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی برآمده است؟ یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که این کشور به‌عنوان آبشخور اصلی تروریسم تکفیری، سعی دارد تا از این پدیده به‌عنوان ابزار سیاست خارجی خود استفاده کند. به همین دلیل، ریاض در قالب اقدامات مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به گسترش این پدیده در این منطقه مهم دامن زده است. مهم‌ترین اهداف ریاض را رقابت منطقه‌ای با ایران و نیز ایفای نقش حمایتی در سیاست خارجی آمریکا برای فشار بر روسیه تشکیل می‌دهند.

کلید واژه‌ها: آسیای مرکزی، تروریسم تکفیری، عربستان سعودی، موازنه قوا، وهابیت تکفیری.

^۱. نویسنده مسئول: استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

majidrohi.d@gmail.com

^۲. کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

smkelardeh@gmail.com

مقدمه

تروریسم تکفیری از مهم‌ترین پدیده‌هایی است که کشورهای منطقه آسیای مرکزی را درگیر کرده است. کشورهای مختلف نیز واکنش‌های متفاوتی در قبال این پدیده نشان داده‌اند. عربستان سعودی از مهم‌ترین کشورهای حامی این پدیده قلمداد می‌گردد. ریاض از ابتدای تأسیس با تهدیدهای مختلفی مواجه بوده که لزوم مقابله با آن‌ها موجب شده است تا سیاست‌های آن بر بنیادی واقع‌گرایانه بنا شود. بنا بر اعلام وزارت امور خارجه عربستان سعودی، اصول و مبانی سیاست خارجی این کشور شامل همگامی با مبانی شریعت اسلامی به‌عنوان (باصطلاح) قانون پادشاهی سعودی، احترام به اصل حاکمیت و عدم دخالت در امور داخلی هیچ دولتی و رد هر تلاشی برای دخالت در مسائل داخلی آن، تلاش برای بسط صلح و عدالت بین‌المللی و مردود دانستن استفاده از قدرت و زور و مهم‌تر از همه رد تمامی اشکال تروریسم و تأکید بر براءت اسلام از هرگونه فعالیت تروریستی استوار است (آقایی و احمدیان، ۱۳۸۹: ۱۱).

با این وجود، راهبردهای عملیاتی عربستان سعودی برای ایجاد، گسترش و بهره‌گیری از گروه‌های افراطی، نشان‌گر تعارض اهداف اعلامی و سیاست‌های اعمالی آن است. حمایت از این گروه‌ها در قالب کلی تروریسم تکفیری علاوه بر اینکه نوعی واکنش از سوی ریاض برای مدیریت تحولات منطقه‌ای محسوب می‌شود، نشان‌دهنده امنیت‌محوری سیاست خارجی این کشور در سطوح راهبردی و نیز محوریت استفاده از گروه‌های همگرا در منطقه است؛ بنابراین، یکی از ابزارهای سیاست‌های تهاجمی عربستان سعودی در منطقه آسیای مرکزی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های گروه‌های تکفیری است.

از این رو در مقاله حاضر درصدد هستیم که راهبردهای عملیاتی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ریاض برای گسترش تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی را مورد مذاقه و واکاوی قرار دهیم. این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی چگونگی و چرایی حمایت عربستان سعودی از تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی می‌پردازد. بدین منظور در ادامه

پس از تبیین چارچوب نظری، به ماهیت تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی، اهداف این کشور و نیز اقدامات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ریاض در حمایت از گروه‌های تکفیری-تروریستی در این منطقه خواهیم پرداخت.

چارچوب نظری

واقع‌گرایی مهم‌ترین و پایدارترین نظریه روابط بین‌الملل است و محور بسیاری از مباحث در این حوزه را تشکیل داده است. واقع‌گرایان نظام بین‌الملل را به صورت میدان مبارزه‌ای می‌بینند که در آن کشورها به صورت بی‌رحمانه‌ای به دنبال فرصت هستند تا بتوانند از یکدیگر امتیاز گرفته و در این میان اعتماد نیز جایی بین آن‌ها ندارد (مهدیان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۰). در این میدان، هر کشوری نه تنها تلاش می‌کند قوی‌ترین بازیگر سیستم باشد، بلکه سعی دارد مطمئن شود که کشور دیگری به آن موقعیت دست نیابد. تفکرات امنیتی واقع‌گرایان بر پنج فرض اساسی پایه‌ریزی شده است:

۱. آنارشیک بودن نظام بین‌الملل بدین معنا که هیچ‌گونه اقتدار برتری به منظور ایجاد قواعد و رویه‌های قانونی وجود ندارد. این امر، به مثابه یک اصل نظم‌دهنده، رفتار بازیگران را هدایت و به پیش می‌برد.

۲. در وضعیت آنارشیک، منازعه به خصیصه دائمی و اجتناب‌ناپذیر روابط بین‌الملل تبدیل می‌شود (کلودزیچ، ۱۳۹۰: ۱۶۵-۱۶۴).

۳. چون کشورها هرگز نمی‌توانند از مقاصد کشورهای دیگر به‌ویژه در زمینه توانمندی‌های نظامی علیه خود آنان مطمئن باشند، همه دولت‌ها برای حفظ و بهبود موقعیت خود، نیروهای نظامی، راهبردها، اتحادها و سیاست‌هایی را توسعه می‌دهند.

۴. بنا بر انگیزه بقا به‌عنوان اساسی‌ترین انگیزه محرک دولت‌ها، همه کشورها به شدت نسبت به توانایی‌های نسبی خود حساس می‌شوند و سعی می‌کنند همواره با حساسیت و ترس، توانایی‌ها و قدرت همتایان خود را دنبال کنند. از این رو، همواره نحوه عمل خود را در هر رابطه، بر اساس نحوه رفتار دیگران ارزیابی می‌کنند و همیشه نگران هستند که مبادا دیگران از آن‌ها بیشتر سود ببرند (گریگو، ۱۳۸۵: ۳۶۹).

۵. کشورها در مورد چگونگی بقا در نظام بین‌الملل، خردمندانانه یعنی بر اساس سود و زیان عمل می‌کنند. در این بین، واقع‌گرایان بیشتر بر مفروضه‌های فیزیکی امنیت توجه دارند. وجه فیزیکی امنیت که امروزه از آن به امنیت سخت‌افزاری تعبیر می‌شود، به اندازه‌ای اهمیت دارد که به ماهیت عینی امنیت ملی تأکید می‌شود. در این بین، یکی از مهم‌ترین راه‌های حفظ امنیت از نظر واقع‌گرایان حفظ موازنه قدرت است. موازنه قدرت برای حفظ استقلال و حاکمیت دولت‌ها ضرورت دارد و جلوی سیاست‌های تجدیدنظرطلبانه‌ای را که می‌توانند به سلطه یک دولت بر سایرین منجر شوند، می‌گیرد. نظام بین‌الملل در شرایط موازنه قدرت است که به ثبات و تعادل می‌رسد (مشیرزاده، ۱۳۹۱: ۱۰۲-۱۰۱). بر این اساس، این تئوری بیش از هر چیز بر ابزارهای قدرت سخت و نیز بهره‌گیری دولت‌ها از تمامی ظرفیت‌های خود به‌عنوان ابزار سیاست خارجی برای تحت تأثیر قرار دادن رقبا، تأکید دارد.

ماهیت تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی

برای پرداختن به ماهیت گروه‌های تکفیری در آسیای مرکزی، قبل از هر چیز باید به وجوه متمایز اسلام در این منطقه نسبت به سایر مناطق جهان اسلام اشاره کرد. به‌طور کلی اکثریت جمعیت منطقه از لحاظ مذهبی مسلمان هستند و در بین جمعیت مسلمان نیز اکثریت دارای مذهب سنی هستند (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱- آمار جمعیت مسلمانان آسیای مرکزی

کشورها	سنی (درصد)	شیعه (درصد)
ازبکستان	۹۲,۰۹	۰,۱
تاجیکستان	۹۴	۴
ترکمنستان	>۹۰	-
قرقیزستان	۷۵	<۱
قزاقستان	۷۰,۱	۰,۱

(Mori and Taccetti, 2016: 8)

وجوه متمایز اسلام در این منطقه از سویی مبتنی بر پیشینه تاریخی این سرزمین است که از نحوه ورود و گسترش اسلام به آن و تجربه فرهنگ امپراتوری تا سلطه روسیه تزاری و قرار گرفتن در جغرافیای اتحاد شوروی را شامل می‌شود و از سوی دیگر، بر الزامات سیاسی و اجتماعی دوران پس از استقلال مستقر شده است که گاه موافق و گاه مخالف سیر جریان‌های جاری در بخش‌های جهان اسلام و نظام بین‌الملل بوده است؛ بنابراین گرایش‌های اسلامی کنونی در جامعه و سیاست آسیای مرکزی را اسلام سنتی یا محافظه‌کار، اسلام مورد حمایت دولت و اسلام تندرو تشکیل می‌دهند (قزل، ۱۳۹۵: ۱۱-۸).

وهابیت ابتدا در سال ۱۹۱۲ به آسیای مرکزی معرفی شد. سپس سید شریف محمد از سوی عربستان سعودی نخستین مدرسه علوم وهابی را در دره فرغانه^۱ پایه‌گذاری کرد. اندیشه وهابیت در ابتدا به واسطه مخالفت تصوف، با بی‌رغبتی مردم منطقه مواجه شد، اما در بحبوحه فروپاشی شوروی و بعد از ۷۰ سال محرومیت مذهبی ناشی از سلطه کمونیسم، وهابیت به‌عنوان جنبشی که هدف اصلی آن آموزش (باصطلاح) سنت‌های اسلامی به اهالی بومی بود، به سرعت گسترش یافت (هدایتی و مرادی، ۱۳۹۳). البته در دهه ۱۹۷۰ ورود مخفیانه برخی از گروه‌های تبلیغی تکفیری از اردن، عراق و افغانستان زمینه نفوذ و حضور رادیکالیسم اسلامی را در منطقه فراهم نمود. در سال‌های قبل از فروپاشی شوروی چهار گروه عمده عدالت^۲، برکه^۳، توبه^۴ و لشکرلاری^۵ در این منطقه ایجاد شدند. با به قدرت رسیدن گورباچف به علت باز شدن نسبی فضای سیاسی در شوروی، گروه‌های حزب‌التحریر^۶ و جنبش اسلامی ازبکستان^۷ در منطقه توسعه پیدا کردند. نقطه مشترک

1. The Fergana Valley

2. Adolat

3. Baraka

4. Tawba

5. Lashkarlori

6. Hizb-ut-tahrir

7. The Islamic Movement of Uzbekistan

غالب این گروه‌ها، اعتقادات خشن و تجویز استفاده از خشونت در اکثر آن‌ها است (شکاری، ۱۳۸۵).

علت تمرکز گروه‌های افراطی در این منطقه نیز شرایط مناسب جغرافیایی آن برای اختفاء و قوت اعتقادات ساکنان آن است. منطقه سغدی^۱ و خجند^۲ در شمال تاجیکستان و اوش^۳ در جنوب قرقیزستان به دلیل پیشینه تمدنی اقوام این منطقه از مراکز عمده فعالیت گروه‌های اسلام‌گرا است. بر اساس بررسی‌های اجتماعی، اعتقادات دینی اقوامی که زندگی کوچ‌نشینی و عشایری داشته‌اند، ملایم‌تر از اقوامی بوده‌اند که در یک جا ساکن بوده‌اند؛ بنابراین، قزاق‌ها و ترکمن‌ها به علت سابقه کوچ‌نشینی دارای عقاید دینی منعطف‌تری نسبت به ازبک‌ها، تاجیک‌ها و قرقیزها هستند.

در شرایط کنونی آسیای مرکزی از کانون‌های ملتهب افراط‌گرایی تکفیری است. با آغاز بحران سوریه و نقش‌آفرینی تکفیری‌های آسیای مرکزی به‌عنوان اعضای رده‌بالای گروه‌های تروریستی جبهه‌النصره و داعش، نگرانی‌ها در خصوص گسترش امواج افراط‌گرایی در آسیای مرکزی بالا گرفته است. همچنین حمایت‌های خارجی و سیاست نادرست دولت‌های حاکم در مقابله با گروه‌های اسلام‌گرای میانه‌رو، موجب رشد گروه‌های تکفیری در این منطقه شده است. کشورهای عضو ناتو، به‌ویژه کشورهای اروپایی و آمریکا نیز برای دستیابی به منافع اقتصادی و تجاری در این منطقه و بازیگری در حیاط خلوت روسیه به این مناطق توجه فراوانی دارند.

رویکرد عربستان سعودی به منطقه آسیای مرکزی

سابقه توجه عربستان سعودی به آسیای مرکزی به دهه‌های قبل برمی‌گردد؛ اما این منطقه پس از فروپاشی شوروی اهمیت وافری در سیاست منطقه‌ای ریاض دارد. در وهله اول، ریاض نگاهی به‌ویژه ژئوپلیتیک به این منطقه دارد. آل سعود از ابتدای روی کار آمدن در

1. Sogdia

2. Khujand

3. Osh

حجاز به وضعیت مسلمانان آسیای مرکزی به‌عنوان بخشی از جهان اهل سنت و خاستگاه جغرافیایی «خالقان صحاح سته» در شهرهای بخارا و خوارزم توجه داشت (هدایتی و مرادی، ۱۳۹۳). از پیامدهای تلاش عربستان سعودی در این منطقه در دوره پس از شوروی، افزایش تصاعدی خشونت در این منطقه است. دسترسی به آسیای مرکزی برای ریاض، به معنای اتصال به حوزه‌های گسترده از گروه‌های اسلامی در حوزه نفوذ شوروی بود. عربستان سعودی در مقایسه با کشورهای دیگر از جمله ایران، اشتراک تاریخی و فرهنگی بستر کمتری با آسیای مرکزی دارد؛ بنابراین از طریق تقویت گروه‌های رادیکال، نفوذ خود را در این منطقه تقویت کرده است. اهداف ریاض از حضور در این منطقه عبارت‌اند از:

۱. بی‌ثبات‌سازی آندسته از رژیم‌های حاکم بر این منطقه که همسو با عربستان سعودی نیستند.

۲. رقابت با ایران در آسیای مرکزی.

۳. روابط دوجانبه با کشورهای منطقه.

۴. اعمال فشار به روسیه به نیابت از آمریکا.

۵. ابتکار در حیطه‌های مالی مرتبط، تقویت ساختار راه و بنادر پاکستان و ارتباط آن با آسیای مرکزی. ریاض، با گروه‌های رادیکال مانند جنبش اسلامی ازبکستان و حزب‌التحریر ارتباط دارد. گام‌های اساسی این کشور در این راه عبارت‌اند از:

۱. اعزام مهاجران بومی ساکن عربستان سعودی به‌عنوان مبلغان مذهبی: اقدام این مبلغان نقش بسزایی در ترویج وهابیت تکفیری در این منطقه دارد. ریاض در این راستا به‌جذب دانشجویان ازبک و تاجیک در دانشگاه‌های خود از جمله دانشگاه اسلامی مدینه رو آورده است.

۲. برجسته‌سازی خطر گسترش تفکر شیعی و پان‌ترکیسم: پیروزی انقلاب اسلامی و قدرت‌یابی تفکر شیعی در ایران، نگرانی عربستان سعودی را از تأثیر آن بر جنبش‌های اسلامی آسیای مرکزی برانگیخت (هدایتی و صفری، ۱۳۹۶: ۳۹-۳۵). انقلاب اسلامی ایران در بین مردم آسیای مرکزی دست‌کم در زمینه امکان ایجاد شناخت از گذشته اسلامی و

هویت‌یابی دینی اثرگذاری داشته است (اسپوزیتو، ۱۳۹۳). عربستان سعودی نیز با تشویق فرقه‌گرایی، به تبلیغ وهابیت پرداخته است. ریاض دولت‌های منطقه را تشویق کرد تا فعالیت‌های اسلامی و تلاش برای اصلاحات سیاسی را سرکوب کنند. این اقدام، وهابیت را به منشأ رفتارهای افراطی تبدیل کرد.

بخش دیگری از نگرانی‌های عربستان سعودی در خصوص ترویج پان‌ترکیسم ترکیه در این منطقه است. با فروپاشی شوروی و برتری آرمان‌های پان‌ترکی در سیاست خارجی ترکیه، آنکارا سعی کرد که به کانال اصلی ارتباط کشورهای آسیای مرکزی با غرب تبدیل شود و با مشارکت در توسعه اقتصادی آن‌ها، زمینه نفوذ فرهنگی، سیاسی و اقتصادی خود را هموار کند. ترکیه در مقایسه با عربستان سعودی، نسخه‌ای میانه‌رو از اسلام را تبلیغ می‌کند که تهدیدی برای اسلام وهابی سعودی است. برای مقابله با این اقدامات، ریاض در پی حمایت از گروه‌های تکفیری در منطقه بوده است (هدایتی و صفری، ۱۳۹۶: ۴۶-۳۸).

ابزارهای عربستان سعودی برای گسترش تروریسم تکفیری

۱- حرمین شریفین و سوء استفاده از لقب خادم‌الحرمین

عربستان سعودی از سویی اولین پذیرای اسلام و دربرگیرنده حرمین شریفین (مکه و مدینه) به‌عنوان مراکز معنوی و جغرافیایی جهان اسلام است و از سویی دیگر وهابیت نقش اصلی را در شکل‌گیری حکومت این کشور در ۱۹۲۰ داشته است (هدایتی و مرادی‌کلارده، ۱۳۹۶: ۹۶). استفاده ابزاری از حرمین شریفین و منابع مالی ناشی از آن، این امکان را فراهم می‌کند که ریاض کشورهای ضعیف منطقه را از طریق حمایت‌های مالی زیر چتر خود قرار دهد. وجود حرمین شریفین نیز توجه بیش از یک میلیارد مسلمان را به عربستان سعودی جلب می‌کند. به‌علاوه، شاهان سعودی نیز بر خود لقب خادم‌الحرمین شریفین نهاده و به دلیل وزن لقب خادم‌الحرمینی، دخالت در کلیه امور جهان اسلام را حق خود می‌دانند (کوهکن و نزاکتی، ۱۳۹۳: ۲۲۱-۲۲۰).

¹ Esposito

۲- درآمدهای نفتی

درآمدهای حاصل از فروش نفت ۹۰ درصد بودجه داخلی عربستان سعودی را تشکیل می‌دهد و عامل اصلی تحرک سیاست خارجی ریاض در عرصه بین‌المللی در قالب دیپلماسی رشوه و دلار است. ریاض با منابع نفتی در حد ۲۶۴ میلیارد بشکه و ظرفیت تولید بیش از ۱۰ میلیون بشکه در روز و صدور بیش از نیمی از آن، از بزرگ‌ترین صادرکنندگان نفت جهان است (Ergo, 2012: 4). این کشور همچنین نیمی از ظرفیت تولید مازاد جهان را در اختیار دارد. به این واسطه، ثبات قیمت‌ها شدیداً وابسته به متغیر افزایش تولید مازاد این کشور است (دهشیار، ۱۳۹۲: ۵۵). ریاض بارها از این حربه برای تأمین منافع سیاسی و اقتصادی خود استفاده کرده که نتیجه آن افت شدید بهای جهانی نفت طی ۱۹۸۵-۱۹۸۲ و ۲۰۱۵ بوده است. ریاض از ثروت نفتی برای کسب مشروعیت و تقویت وهابیت تکفیری استفاده می‌کند و با اعطای کمک مالی و وام به سایر کشورها، زمینه نفوذ خود را در آن‌ها افزایش داده است.

در همین زمینه عبدالله الربیعہ معاون مرکز بشردوستانه و امدادسانی عربستان سعودی^۱ اعلام نمود که این کشور طی سال‌های ۲۰۱۸-۱۹۹۶ مبلغ ۸۴,۷ میلیارد دلار را به‌عنوان کمک‌های خارجی به ۷۹ کشور اختصاص داده است (Al-Rabeeah, 2018). بخشی از این کمک‌ها نیز به دولت‌های آسیای مرکزی اختصاص یافته است. برای مثال می‌توان به کمک ۵۰ میلیون دلاری به ازبکستان برای احداث پروژه مسکن روستایی در مناطق ناووی، فرغانه و تاشکند اشاره کرد (Aliyeva, 2018). همچنین در سال ۲۰۱۷ بانک توسعه اسلامی عربستان سعودی ۲۰ میلیون دلار را برای بهبود دسترسی و کیفیت آب در مناطق روستایی قرقریزستان اختصاص داد (Staff writer, 2017).

۳- مدارس مذهبی

در مورد آمار مربوط به مدارس مذهبی و بودجه تخصیصی عربستان سعودی در این زمینه، آمار و اطلاعات کافی در دسترس نیست. در یکی از این آمارها که توسط سرویس اطلاعاتی هند اعلام شده، تنها از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ ریاض حدود ۲۵ هزار نفر را به‌عنوان مبلغ

^۱. KSRelief

اعزام کرده و ۲۵۰ میلیون دلار برای ساخت مساجد و مؤسسات آموزشی اختصاص داده است. تمامی این مبلغان مشغول القای ایده‌های وهابیت هستند. ریاض از هر پژوهش منجر به تبلیغ حکومت سعودی و آیین وهابیت حمایت و پژوهش‌هایی را که با مذاهب دیگر موافق باشد، طرد می‌کند (کوهکن و نزاکتی، ۱۳۹۳: ۲۲۶).

دانشگاه‌های اسلامی مدینه^۱، ابن سعود^۲ در ریاض و دانشکده شریعت در دانشگاه ملک‌العزیز^۳ به همراه مرکز تحقیقات و مطالعات اسلامی ملک فیصل^۴، ملک‌العزیز و دبیرخانه عرب مهم‌ترین مروجان وهابیت هستند. بنیاد اسلامی الحرمین^۵ از سازمان‌های آموزشی است که در اوایل دهه ۱۹۹۰ با هدف گسترش وهابیت با حمایت از آموزش‌های مذهبی، احداث مساجد و اجرای پروژه‌های بشردوستانه به‌ویژه در کشورهای اسلامی تأسیس شد. این بنیاد بیش از ۱۳۰۰ مسجد و مرکز اسلامی را در کشورهای مختلف از جمله در کشورهای آسیای مرکزی ایجاد نموده و در طرحی بیش از ۳۰۰۰ مفتی وهابی را برای تبلیغ وهابیت گسیل داشته است. وهابیان همچنین قرآن‌هایی با ترجمه تحریف شده را در ایام حج در میان مسلمانان توزیع می‌کنند. کشورهای با اقتصاد ضعیف مانند پاکستان، جنوب شرق آسیا و آسیای مرکزی به علت دارا بودن جمعیت مسلمان فراوان مقصد مناسبی برای علمای وهابی آشنا به زبان‌های مختلف هستند (کوهکن و نزاکتی، ۱۳۹۳: ۲۲۷).

اقدامات عربستان سعودی برای گسترش تکفیر در آسیای مرکزی

۱- اقدامات سیاسی

سیاست خارجی عربستان سعودی طی یک دهه اخیر حضور فعالی را در مناطق مختلف دنبال می‌کند. در زمینه روابط سیاسی، تمامی پنج کشور موجود در آسیای مرکزی دارای روابطی در سطح سفارت با عربستان سعودی هستند که خود باعث تحکیم روابط و گسترش بیش از پیش افراط‌گرایی ناشی از وهابیت در این منطقه می‌شود.

1. The Islamic University of Madinah

2. Ibn Saud Islamic University

3. King Abdulaziz University

4. The King Faisal Center for Research and Islamic Studies

5. Al-Haramain Islamic Foundation

در سیاست خارجی قزاقستان همکاری با کشورهای مختلف جهان اسلام از اولویت‌های مهم طی سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۴ اعلام شده است. روابط سیاسی آستانه و ریاض قدمتی طولانی دارد. در سفر نورسلطان نظربایف رئیس‌جمهوری قزاقستان به ریاض و دیدار وی با ملک‌سلیمان، ۱۶ توافقنامه همکاری دوجانبه در زمینه‌های تبادل زندانیان، انرژی هسته‌ای، همکاری در حوزه کشاورزی و اخذ تسهیلات از بانک توسعه اسلامی به امضا رسید (Alikhan, 2016).

روابط سیاسی عربستان سعودی با تاجیکستان به اوایل دهه ۱۹۹۰ م بازمی‌گردد. دوشنبه در سال ۲۰۰۸ و ریاض در سال ۲۰۱۰ سفارت‌خانه‌های خود را پایتخت‌های یکدیگر افتتاح کردند. عربستان سعودی در سال ۲۰۱۷، ۲۰۰ میلیون دلار برای ساخت ساختمان جدید پارلمان تاجیکستان اختصاص داد. همکاری‌های امنیتی طرفین نیز به بهانه مبارزه علیه تروریسم گسترش یافته و تاجیکستان از حامیان ائتلاف به اصطلاح مبارزه با تروریسم ریاض است (Arti- Sangari, 2017). نتیجه این همکاری‌ها، اقدام دولت دوشنبه در تروریستی خواندن نهضت اسلامی تاجیکستان می‌باشد. این در شرایطی است که نهضت اسلامی تاجیکستان یکی از گروه‌های میانه‌روی اسلامی می‌باشد.

روابط عربستان سعودی با ترکمنستان نیز در سال ۱۹۹۲ کلید خورد. ریاض در سال ۱۹۹۷ و ترکمنستان در سال ۲۰۰۸ سفارت‌خانه‌های خود را در پایتخت‌های یکدیگر افتتاح کردند. بعد از به قدرت رسیدن ملک‌سلیمان در سال ۲۰۱۵، قربانقلی بردی محمداف^۱ رئیس‌جمهوری ترکمنستان در سفر به ریاض با ملک‌سلیمان دیدار کرد. شاه سعودی در این دیدار بر تعمیق روابط دو کشور در زمینه‌های تجاری، سرمایه‌گذاری، نفت و گاز، کشاورزی و مبارزه با تروریسم تأکید کرد. محمداف نیز آمادگی کشورش برای گسترش همکاری با ریاض برای تحقق ثبات منطقه‌ای و بین‌المللی اعلام کرد (رمضانی، ۱۳۹۵: ۱). تماس با نهادهای مختلف داخلی، همکاری‌های امنیتی و امضای اسنادی در رابطه با این همکاری‌ها نیز در دستور کار ریاض در رابطه با ترکمنستان قرار دارد.

¹ Nursultan Ábishuly Nazarbayev

² Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow

در ارتباط با دولت قرقیزستان در ژانویه ۲۰۱۴م، ضمن سفر خالد بن سعود شاهزاده و معاون وزیر امور خارجه عربستان به بیشکک و دیدار با مقامات عالی این کشور، تمایل دو طرف برای گسترش همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی اعلام شد و طرفین توافقنامه همکاری مشترک در تمامی زمینه‌ها امضاء کردند (The Free Library, 2014: 1).

کشورهای آسیای مرکزی در می ۲۰۱۷ در نشست سران کشورهای اسلامی-عربی و آمریکا که با حضور دونالد ترامپ و سران بیش از پنجاه کشور عربی اسلامی در ریاض برگزار شد، حضوری فعال داشتند. با توجه به کوشش برای شکل‌دهی به ائتلاف ضدایرانی، ریاض حداکثر بهره را از حضور مقامات این کشورها در این نشست برد (Anas, 2017).

۲- اقدامات اقتصادی

زمینه‌های اقتصادی نفوذ عربستان سعودی در گسترش تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی از سه منظر قابل بررسی است. **اولین** و مهم‌ترین مسئله فقر موجود در این منطقه است. افراط‌گرایی ذاتی در بین مردم این منطقه وجود ندارد و روی آوردن مردم به سمت افراط‌گرایی به دلیل مشکلات مادی و اقتصادی است (سیمبر، ۱۳۹۷). **دوم**، ریاض پس از کاهش قیمت نفت در بازارهای جهانی و تأمین هزینه‌های سنگین جنگ در یمن و سوریه درگیر بحران اقتصادی شده و تلاش می‌کند با سرمایه‌گذاری در آسیای مرکزی بر بخشی از این مشکلات فائق آید. **سوم**، سرمایه‌گذاری اقتصادی ریاض در این کشورها نیز قابل توجه است. در نتیجه این زمینه‌ها، عربستان سعودی با هزینه کردن مبالغ زیادی ضمن ترویج تفکر وهابی در منطقه، از آن برای دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کند.

عربستان سعودی با ترکمنستان، موافقت‌نامه‌هایی در زمینه گازی امضا کرده است که می‌توان به طرح انتقال گاز ترکمنستان از طریق خاک افغانستان به پاکستان و هند موسوم به «تاپی» اشاره کرد. رئیس‌جمهوری ترکمنستان با اشاره به آغاز عملیات اجرایی این طرح گفت: «این طرح فرصت خوبی برای مشارکت شرکت‌های سعودی است». این مشارکت برای ترکمنستان که پس از سال ۲۰۱۴ در رکود اقتصادی قرار دارد و از انجام

¹. The Turkmenistan° Afghanistan° Pakistan° India Pipeline (TAPI)

تعهدات منطقه‌ای ناتوان است، چشم‌گیر به نظر می‌رسد (رمضانی، ۱۳۹۵: ۱-۲). مقابله با تحکیم جایگاه ایران در بازار صادرات گاز و حضور مؤثر در کنار جریان‌های تکفیری به‌ویژه داعش در این منطقه از دیگر اهداف ریاض برای سرمایه‌گذاری در این پروژه است.

عربستان سعودی همچنین از دهه ۱۹۹۰ در پروژه‌های زیربنایی قزاقستان سرمایه‌گذاری نموده است. در سال ۲۰۱۵ اعلام شد قزاقستان و عربستان سعودی قصد دارند بانک اسلامی و صندوق تأمین بودجه پروژه‌های مشترک ایجاد کنند. همچنین نظربایف رئیس‌جمهوری قزاقستان نیز در نشست مطبوعاتی پس از دیدار سال ۲۰۱۶ با ملک‌سلیمان با اشاره به عدم پیشرفت حجم تجارت میان آستانه و ریاض به دلیل مشکلات حمل و نقل در دهه‌های اخیر، گفت که این توافقنامه زمینه‌های همکاری را در حوزه انرژی، صنایع، کشاورزی و تجارت گسترش می‌دهد (Nazarbayev, 2016). قزاقستان همچنین یکی از گزینه‌های عربستان سعودی برای توازن‌سازی هر چه بیشتر در مقابل ایران در بازار انرژی است.

تاجیکستان مقصد اصلی بسیاری از سیاست‌های ریاض در استفاده از فقر برای گسترش تروریسم است. در جریان سفر رئیس‌جمهوری تاجیکستان به عربستان سعودی در سال ۲۰۱۶، این کشور ۱۱۰ میلیون دلار کمک از عربستان سعودی دریافت کرد. در سال‌های اخیر شاهد حضور فعال تکفیری‌ها در بازارها، فروشگاه‌ها، صرافی‌ها و شرکت‌های ارائه خدمات تاجیک هستیم (طائی، ۱۳۹۵). همچنین بانک توسعه اسلامی ۱۱۵ میلیون دلار وام برای ساخت جاده کولاب-قلعه خمب^۱ در اختیار تاجیکستان قرار داد (Alikhan, 2014).

قرقیزستان نیز مانند تاجیکستان از مشکلات ناشی از فقر رنج می‌برد و بدین وسیله مستعد رسوخ افکار تکفیری عربستان سعودی است. در قرقیزستان حتی شاهد پرداخت ماهیانه به پیروان وهابیت هستیم. این امر زمینه جذب مردم گرفتار در مشکلات اقتصادی و اجتماعی منطقه به این جریان را افزایش داده است. طی سفر الماس‌بیک آتامبایف^۲ رئیس‌جمهوری قرقیزستان در سال ۲۰۱۴ به ریاض، توافق‌هایی در زمینه‌های سیاسی،

^۱ Kulob- Qal'ai Khumb

^۲ Almazbek Sharshenovich Atambayev

تجاری، اقتصادی و فرهنگی حاصل شد. همچنین رئیس پارلمان قرقیزستان با سفر به ریاض در سال ۲۰۱۶ م، ۶۰ میلیون دلار کمک دریافت کرد (طائی، ۱۳۹۵).

اقدامات اقتصادی عربستان سعودی برای گسترش تروریسم تکفیری، ازبکستان را نیز شامل می‌شود. با وجود اینکه ازبکستان از کوچک‌ترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان نفت است، اما ریاض از آن در راستای موازنه ضد ایرانی در بازار انرژی به‌ویژه در کاهش استخراج نفت استفاده می‌کند. در نوامبر ۲۰۱۷ خالد الفالح^۱ وزیر انرژی عربستان سعودی به ازبکستان برای شرکت در جلسه چهارجانبه‌ای برای توافق بر سر کاهش عرضه نفت با حضور روسیه، قزاقستان و ازبکستان در تاشکند سفر کرد (Karpukhin, 2017).

۳- اقدامات فرهنگی

آسیای مرکزی از مایه‌های عمیق فرهنگی برای تأثیرپذیری از وهابیت برخوردار است. به دلیل عقبه کمونیستی این منطقه در دوره شوروی، اذهان مردم، آماده پذیرش تفکرات تکفیری هستند که به نام اسلام برای آنها تبلیغ می‌شوند. البته به لحاظ معرفتی نیز رجحان اسلام نقل‌گرای سنی بر اسلام عقل‌گرا، فرصت را برای نفوذ این تفکر فراهم کرده است. روابط فرهنگی بین عربستان سعودی و تاجیکستان همزمان با تشدید تلاش‌های ریاض برای اخراج در مناسبات تهران - دوشنبه، بیش از پیش افزایش یافته است. در پایان سال ۲۰۱۷، تاجیکستان یک توافقنامه ۳۵ میلیون دلاری با صندوق توسعه عربستان سعودی در زمینه توسعه آموزش و پرورش در این کشور به امضا رساند. در جولای ۲۰۱۸ سفیر عربستان در تاجیکستان اعلام کرد که دولت متبوعش بیش از ۲۰۰ میلیون دلار کمک در اختیار تاجیکستان قرار داده است. این کمک‌ها در چارچوب توسعه اهدافی نظیر ساخت شش مدرسه و اختصاص هفت میلیون دلار برای تکمیل «کمیته حالت‌های اضطراری»^۲ تاجیکستان است (Al-Badi, 2018). این پروژه‌ها از حمایت‌های رئیس‌جمهوری تاجیکستان و نزدیکان وی برخوردار است. نخبگان حاکم تاجیک برقراری تماس نزدیک با ریاض را متضمن دریافت کمک‌های مالی از این کشور می‌دانند.

1. Khalid A. Al-Falih

2. Emergency Situations Committee

فعالیت‌های فرهنگی عربستان سعودی در قرقیزستان شامل تشکیل گروه‌های دوستی بین دو کشور، احداث بیمارستان، کودکستان و استقبال گسترده از حجاج قرقیزی بیت‌الله‌الحرام است. اعزام مبلغ مذهبی وهابی-سعودی در سال‌های اخیر به قرقیزستان رشد قابل ملاحظه‌ای داشته است. اقدام قرقیزستان در لغو ویزا برای کشورهای شورای همکاری خلیج فارس جهت جذب سرمایه‌گذار بیش از ثمربخشی در زمینه اقتصادی، درها را به روی اندیشه‌های تروریستی وهابی می‌گشاید. ریاض برای انتشار اندیشه وهابی در قرقیزستان مدارس بسیاری برپا کرده است. اختصاص مبلغ ۳۰ میلیون دلار برای ساخت چندین مدرسه و تأسیس بنیادهای خیریه متعدد از دیگر تلاش‌های عربستان سعودی در این خصوص است.

عربستان سعودی در ترکمنستان نیز در پی ترویج تفکر تکفیری از راه فرهنگی است و تاکنون شمار زیادی از طلاب علوم دینی ترکمن جذب مدارس دینی سعودی شده و به منطقه بازگردانده شده‌اند. ازبکستان نیز که از نظر جمعیت و اهمیت تاریخی و فرهنگی، مهم‌ترین جمهوری آسیای مرکزی است، اهمیت وافری برای ریاض دارد. هزاران نفر از مهاجران ازبک که در عربستان سعودی مشغول به کار هستند و از علقه‌های دینی عمیقی نیز برخوردارند، می‌توانند پوشش مناسبی برای فعالیت‌های افراطی باشند. در قزاقستان نیز کمک به ساخت مساجد متعدد و مراکز فرهنگی در آستانه در قالب توافقنامه‌های دوجانبه در دستور کار عربستان سعودی قرار دارد (the Ministry of Foreign Affairs, Republic of Kazakhstan, 2013).

اهداف عربستان سعودی در حمایت از تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی

۱- بازی در میدان منافع آمریکا از طریق ایجاد چالش برای روسیه

نقش عربستان سعودی در حمایت از تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی، برای ایجاد چالش مقابل روسیه و القای ضرورت حضور آمریکا در منطقه بارز است. آمریکا به دلیل خروج بخشی از نیروهایش از افغانستان، سعی دارد با هماهنگی ریاض در تشدید فعالیت‌های افراطی، ضمن توجیه حضور نظامی خود، بر سیاست‌های منطقه‌ای روسیه و چین نیز اشراف یابد. گروه‌هایی وهابی نقش کارگزاری امنیتی در اجرای اقدامات سازماندهی شده ریاض را بر عهده دارند و الگوی رفتار امنیتی عربستان سعودی نیز در

قالب استراتژی توسعه بحران است که از طریق عملیات انتحاری انجام می‌شود و نقش کارکردی در راستای تعمیق حضور واشنگتن در منطقه دارد (متقی و پوستینچی، ۱۳۹۲). ریاض همچنین به واسطه سابقه بهره‌گیری از بنیادگرایی اسلامی برای مقابله با ناسیونالیسم لائیک، کمونیسم و تمام جریان‌های چپ‌گرا یا لائیک مطرح است (چامسکی و آشکار، ۱۳۸۸: ۶۸). فشار بر روسیه همچنین به این دلیل انجام می‌گیرد که مسکو در سیاست منطقه‌ای خود در بحران سوریه و روابط با ایران، دارای رویکردی ناهمسو با عربستان سعودی است. در شرایط کنونی نیز آمریکا سعی دارد از طریق بحران‌سازی و تصاعد بحران، قابلیت ایدئولوژیکی و ژئوپلیتیکی ریاض را در قالب‌هایی مانند بمب‌گذاری و انجام عملیات انتحاری به نفع اهداف خود به کار گیرد (متقی و پوستینچی، ۱۳۹۲).

۲- رقابت با ایران

یکی از اهداف بارز عربستان سعودی در حمایت از تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی، کنترل ایران در حوزه تمدنی آن است. رقابت‌های ژئوپلیتیکی منجر به استفاده عربستان سعودی از تروریسم تکفیری به‌عنوان اهرمی در قبال ایران در آسیای مرکزی شده است. عربستان سعودی با وجود اتخاذ رویکرد تهاجمی برای جلوگیری از نفوذ ایران در آسیای مرکزی، سعی دارد تا سیاست‌های ایران را تهاجمی نشان دهد. سعود الفیصل وزیر امور خارجه سابق این کشور در نشست مشترک با جان کری همتای آمریکایی خود در سال ۲۰۱۵ در جواب سؤالی در رابطه با رویکرد ایران گفت: «ایران در پی اشغال تمامی کشورها است» (Susris, 2015: 7). ریاض به‌ویژه طی سال‌های اخیر رویکرد توسعه‌طلبانه‌ای در عرصه سیاست خارجی در پیش گرفته و گسترش نفوذ در آسیای مرکزی را دنبال می‌کند. واقعیت این است که عربستان سعودی طی یک دهه گذشته در عرصه رقابت‌های منطقه‌ای توان موازنه ایران را نداشته است. به همین دلیل تلاش می‌کند تا کشورهای آسیای مرکزی را به‌سوی خود جذب کند. نیاز مالی کشورهای این منطقه به‌ویژه تاجیکستان مهم‌ترین عامل دوستی آن‌ها با ریاض است و باعث می‌شود سران این کشورها چشم خود را بر فعالیت‌های گروه‌های افراطی مورد حمایت این کشور ببندند.

رویکرد تبلیغاتی - رسانه‌ای عربستان سعودی در آسیای مرکزی

عربستان سعودی در کنار قدرت اقتصادی، از تبلیغات نیز به عنوان یکی از ابزارهای قدرت خود در آسیای مرکزی استفاده می‌کند. این رویکرد ریاض در امتداد رویکردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی این کشور قرار دارد. در این راستا، ریاض به دنبال نوعی تصویرسازی ذهنی در مشروعیت‌سازی برای سیاست‌های خویش است. سیاست‌گذاران سعودی مانند بسیاری از کشورها به خوبی از این مطلب آگاهی دارند که قدرت نوین در نظام اطلاعاتی نهفته است که مردم بر محور آن‌ها زندگی خود را می‌سازند و درباره رفتارهای خود تصمیم می‌گیرند.

بر اساس تصویرسازی ذهنی، انسان بیش از آن که با واقعیات سر و کار داشته باشد با برداشتی که از واقعیات دارد، مواجه است و نهایتاً نیز بر اساس همین برداشتها و تصاویر، تصمیم‌گیری می‌کند. انسان به دلیل محدودیت‌هایی که دارد، همیشه نه بر مبنای واقعیات صرف، بلکه بر مبنای برداشتهای خود از آن واقعیات قضاوت کرده و تصمیم‌گیری می‌کند. به عبارت دیگر، در اینجا کشورها سعی می‌کنند تصویر ذهنی خود نزد دیگران را آن‌طور که خود می‌خواهند، شکل دهند؛ حتی اگر خود در عالم واقع آن‌گونه نباشند. کشورها با این عمل، افکار عمومی را به سمت اهداف مورد نظر خود هدایت و مدیریت می‌کنند (باصری و حاجیانی، ۱۳۸۸). عربستان سعودی نیز به‌رغم حمایت عملی از گروه‌های افراطی در این منطقه، اما در عرصه تبلیغاتی در پی نشان دادن خود به‌عنوان حامی مسلمانان است. مهم‌ترین هدف ریاض در این موضوع، تبلیغ آنچه به‌زعم خود اسلام راستین می‌داند، شیعه‌هراسی و مقابله با ایران است.

تبلیغات ضدایرانی عربستان سعودی دارای دو جنبه است. یک‌سوی این مسئله شالوده‌شکنی نفوذ ایران و گسترش ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی است و سوی دیگر آن نیز تبلیغ وهابیت به‌عنوان اسلام راستین به‌زعم خود است. در جنبه اول، ریاض از نفوذ گسترده خود در این منطقه برای ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی استفاده می‌کند. رواج تصویر غلط از ایران به‌عنوان کشور حامی تروریسم از سوی ریاض در این منطقه دیده می‌شود. طرح ادعای حمایت ایران از ترور شخصیت‌های تاجیکی توسط فردی به نام ایشان قاضی‌اف که با حمایت رئیس‌جمهوری تاجیکستان نیز همراه شد، در همین راستا انجام گرفت.

جنبه دوم این موضوع که تقویت نفوذ عربستان سعودی را در پی دارد، تبلیغ وهابیت است. در این زمینه می‌توان به پوشش اخبار مربوط به عربستان سعودی در این کشورها نظیر انعقاد توافقنامه گردشگری بین ریاض با کشورهای این منطقه اشاره کرد که در پوشش آن‌ها مبلغین وهابی به تبلیغ افکار افراط‌گرای وهابی می‌پردازند. بدین منظور کشور عربستان، تحت پوشش هیئت جهانی امدادسانی اسلامی وابسته به رابطه العالم الاسلامی تا سال ۲۰۱۲، حدود ۱۳۸۲ مسجد در آسیای مرکزی احداث کرده و حتی وزارت تبلیغ و ارشاد اسلامی عربستان سعودی در این زمینه‌ها فعال است. همین فعالیت‌های تبلیغی ریاض در آسیای مرکزی باعث شد که با تشکیل داعش در عراق و سوریه، جمع زیادی از جوانان این منطقه به این گروه بپیوندند (احمدی و حشمتی، ۱۳۹۵: ۱۰۴).

نتیجه‌گیری و چشم‌انداز

عربستان سعودی به‌عنوان یکی از دولت‌های خارجی ذی‌نفوذ در آسیای مرکزی، از مهم‌ترین حامیان تروریسم تکفیری در این منطقه است. بررسی رویکرد ریاض در قبال تروریسم تکفیری از منظر نظریه واقع‌گرایی، حکایت از استفاده ریاض از این تروریسم به‌عنوان یک ابزار در سیاست خارجی ریاض دارد. عربستان سعودی با نگاه توأمان استراتژیک و ژئوپلیتیک به این منطقه می‌نگرد. ریاض همچنین در راهبردهای خود همواره در رقابت با دیگر بازیگران قرار دارد و منافع ژئوپلیتیک و ایدئولوژیک آن با کشورهای دیگر نظیر ایران، چین، ترکیه و روسیه در این منطقه از تفاوتی راهبردی برخوردار است. رویکرد ریاض در حمایت از گروه‌های تکفیری در این منطقه به نوعی بازی در میدان منافع راهبردی آمریکا نیز محسوب می‌شود. آمریکا خواهان تقویت نفوذ خود در این منطقه در برابر روسیه و چین است و ریاض نیز بسترهای ایدئولوژیک این موضوع را با حمایت از گروه‌های تکفیری فراهم می‌کند.

ریاض بخش زیادی از فعالیت‌های خود برای نفوذ مداوم در کشورهای این منطقه برای گسترش ایده تکفیر را از طریق نمایندگان رسمی وزارت امور اسلامی و اوقاف و سازمان‌هایی مانند صندوق توسعه سعودی، صندوق حرمین، بنیاد بین‌المللی اسلامی و بنیاد خیریه طیبه انجام می‌دهد. بخش مهم سیاست‌های عربستان سعودی را اقدامات

سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در حمایت از تروریسم تکفیری در این منطقه تشکیل می‌دهد. در حوزه سیاسی اقدامات ریاض حمایت همزمان از گروه‌های مخالف و دولت‌های این منطقه و در عین حال وابسته کردن آن‌ها به خود است. دولت عربستان سعودی در عرصه‌های اقتصادی با آگاهی از فقر مالی کشورهای این منطقه به ازای حمایت‌های مختلف و حتی پرداخت مستقیم پول، ساکنان کشورهای این منطقه را به سمت تکفیر سوق می‌دهد. در عرصه فرهنگی نیز همراهی دولت‌ها و محیا بودن زمینه‌های تاثیرپذیری از فرهنگ وهابی در این کشورها، شرایط را برای اقدامات فرهنگی سعودی نظیر توسعه نظام آموزشی و آموزش مبلغین مذهبی وهابی از این منطقه آماده کرده است.

با این وجود در بررسی چشم‌انداز این موضوع، به نظر می‌رسد که دولت‌های این منطقه مجبورند دیر یا زود با دست شستن از سیاست «نادیده گرفتن امنیت و فرهنگ در قبال دریافت کمک‌های اقتصادی و مالی از عربستان سعودی»، در مقابل ریاض واکنش نشان دهند. به رغم این، عربستان سعودی نیز همواره درصدد بوده است تا از هر طریقی اعتماد نخبگان حاکم این کشورها را بدست آورد و نیز به صورت تدریجی در راه تشکیل گروه‌های اجتماعی دارای دیدگاه مشابه خود گام بردارد؛ موضوعی که در صورت تحقق نه تنها به یک عامل اصلی بی‌ثباتی تبدیل خواهد شد، بلکه ویژگی‌های رفتاری ناشی از آن می‌تواند به انشعابات اجتماعی گسترده بین پیروان مذاهب مختلف در این پهنه منجر شود و نمونه‌های بزرگ‌تری از گروه‌های تکفیری را که در حال حاضر در این منطقه فعال هستند، در کلیت اجتماع آسیای مرکزی به وجود آورد.

محورها و پیشنهادهای رسانه‌ای

- پیشنهاد می‌شود یک مستند گزارشی در رابطه با ماهیت تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی ساخته شود. در این برنامه بهتر است به وجوه متمایز اسلام مورد نظر تکفیری‌ها با مذاهب رایج اسلامی مانند مذهب حنفیه که در این منطقه رایج است، پرداخته شود.
- در یک مستند یا برنامه کارشناس محور رویکرد عربستان سعودی به منطقه آسیای مرکزی مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. در این برنامه بهتر است در ابتدا با رویکرد تاریخی اولین گام‌های عربستان سعودی برای آغاز نفوذ در این منطقه از دوره قبل از فروپاشی

شوروی بررسی شود و سپس به ابعاد مختلف تحرکات عربستان سعودی برای ترویج وهابیت تکفیری در کشورهای آسیای مرکزی پس از استقلال از شوروی و پیامدهای آن پرداخته شود.

- در قالب گزارش‌های ویژه و دنباله‌دار به ویژه در رادیوهای حوزه آسیای مرکزی به اقدامات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی عربستان سعودی برای گسترش تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی و نقش ریاض برای جذب نیرو برای داعش در آسیای مرکزی پرداخته شود. در این برنامه به این نکته تاکید شود که گسترش ایده‌های مبتنی بر وهابیت به‌عنوان یک ابزار نفوذ در تمامی اقدامات سیاسی، اقتصادی و به ویژه فرهنگی عربستان سعودی دیده می‌شود.

- اهداف عربستان سعودی از گسترش تروریسم تکفیری در آسیای مرکزی در برنامه‌های کارشناس محور شبکه‌های برون‌مرزی به ویژه در رابطه با روسیه، چین و ایران مورد توجه قرار گیرد. در این راستا کنشگری گروه‌های تکفیری وابسته به عربستان سعودی، به‌عنوان بازوی منطقه‌ای آمریکا برای بحران‌سازی و تعمیق مداخله این کشور در آسیای مرکزی و نیز ایجاد چالش برای روسیه، چین و ایران تبیین شود.

- ابعاد انزجار مردمی در کشورهای آسیای مرکزی از عقاید وهابیت تکفیری مستمراً پوشش داده شود.

منابع فارسی

- آقایی، داود و احمدیان، حسن (۱۳۸۹)، «روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی؛ چالش‌های بنیادین و امکانات پیش‌رو»، فصلنامه سیاست، دوره ۴۰، شماره سه، پاییز، صص ۱۹-۱.

- احمدی، حسین و حشمتی، برهان (۱۳۹۵)، «بررسی علل تشدید روند اسلام‌ستیزی در تاجیکستان»، پژوهشنامه رسانه بین‌الملل، سال اول، شماره اول، تابستان، صص ۸۹-۱۱۷.

- اسپوزیتو، جان (۱۳۹۳)، انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران: نشر باز.

- باصری، احمد و حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۹)، «کارکرد رسانه‌های ماهواره‌ای در تصویرسازی ذهنی مردم»، **فصلنامه روانشناسی نظامی**، سال اول، شماره ۴، زمستان، صص ۷۹-۸۹.
- چامسکی، نوآم و آشکار، ژیلبر (۱۳۸۸)، **قدرت ویرانگر (غرب آسیا و سیاست خارجی آمریکا)**، ترجمه محمدرضا محمدی، تهران: انتشارات خرسند.
- دهشیار، حسین (۱۳۹۲)، «عربستان: کنشگر منطقه‌ای در بستر روابط ویژه»، **فصلنامه روابط خارجی**، سال پنجم، شماره سوم، پاییز، صص ۶۶-۴۱.
- رضانی، فرزاد (۱۳۹۵)، «انگیزه‌های عربستان و ترکمنستان از گسترش روابط با ترکمنستان»، **مرکز بین‌المللی مطالعات صلح**.
- سیمبر، رضا (۱۳۹۷)، «نقش عربستان سعودی در گسترش وهابیت در آسیای مرکزی»، مصاحبه نگارنده با دکتر سیمبر در تاریخ ۱۳۹۷/۰۶/۱۲.
- شکاری، عبدالقیوم (۱۳۸۵)، «مبارزه با تروریسم در آسیای مرکزی»، **ماهنامه ایراس**، شماره ۱۷.
- طائی، علی (۱۳۹۵)، «نفوذ عربستان در آسیای مرکزی»، **همشهری دیپلماتیک**، شماره ۹۰، بهار.
- کلودزیچ، ادوارد (۱۳۹۰)، **امنیت و روابط بین‌الملل**، ترجمه نادر پوراخوندی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی
- کوهکن، علیرضا و نزاقتی، فرخنده (۱۳۹۳)، «دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی عربستان»، **فصلنامه سیاست جهانی**، دوره سوم، شماره سوم، پاییز، صص ۲۳۴-۲۰۵.
- گریگو، جوزف (۱۳۸۵)، «اقتدارگریزی و محدودیت‌های همکاری»، در اندرولینکلیر، **جامعه و همکاری در روابط بین‌الملل**، ترجمه بهرام مستقیمی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی وزارت امور خارجه.
- قزل، بهروز (۱۳۹۵)، «ویژگی‌های حیات دینی در آسیای مرکزی»، **مجله ایراس**، شماره شهریور.
- متقی، ابراهیم و پوستینچی، زهره (۱۳۹۲)، «جنگ سرد منطقه‌ای و معادله جابجایی قدرت در سوریه»، **فصلنامه سیاست جهانی**، دوره اول، شماره اول.

- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۱)، **تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل**، تهران: نشر سمت.
- مهدیان، حسین و همکاران (۱۳۹۶)، «سیاست خارجی ستیزه‌جویانه عربستان سعودی مقابل ج.ا.ایران در چارچوب نظریه واقع‌گرایی تهاجمی»، **فصلنامه راهبرد دفاعی**، سال پانزدهم، شماره ۵۷، بهار، صص ۲۱۱-۱۷۱.
- هدایتی، مهدی و صفری، عسگر (۱۳۹۶)، «نقش عربستان سعودی در تصاعد زمینه‌های خشونت‌زای هویت اسلامی: مطالعه موردی منطقه آسیای مرکزی»، **دوفصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام**، دوره پنجم، شماره دوم، پاییز و زمستان، صص ۲۷-۵۰.
- هدایتی، مهدی و مرادی کلارده، سجاد (۱۳۹۶)، «تبیین سیاست خارجی عربستان سعودی در قبال تروریسم تکفیری در عراق و سوریه»، **فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی**، شماره ۳۰، بهار، صص ۸۹-۱۱۶.
- هدایتی، مهدی و مرادی کلارده، سجاد (۱۳۹۳)، «مولفه‌های مؤثر بر سیاست خارجی عربستان سعودی در قبال تروریسم تکفیری: تحلیلی چند سطحی»، **فصلنامه آفاق امنیت**، سال هفتم، تابستان، صص ۲۲۹-۲۵۵.

منابع انگلیسی

- Al-Badi, Abdolaziz ibn Muhammad (2018), **SaudisBrag about giving Tajikistan \$200M in aid**, eurasianet, available at: <https://eurasianet.org/saudis-brag-about-giving-tajikistan-200m-in-aid>.
- Al-Rabeeah, Abdullah, (2018), **Saudi Arabia grants \$84.7bn in aid to 79 countries**, 18 November, available at: <http://www.arabnews.com/node/1406481/saudi-arabia>.
- Alikhan, Ghazanfar (2016), **16 Bilateral agreements boost Riyadh ° Astana Ties**, Arab news, October 26, Available at: <http://www.arabnews.com/node/1002696/saudi-arabia>.

- Alikhan, Ghazanfar (2014), "KSA, Kyrgyzstan to sign 5 major agreements", Arab news, available at: <http://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/667506>
- Aliyeva, Kamila, (2018), Uzbekistan, Saudi Arabia sign loan agreement, 1 Feb, available at: <http://www.azernews.az/region/126460.html>
- Anas, Omair (2017), Donald Trump attends first Arab-Islamic-American Summit: was this Political event just to isolate Iran , firstpost, may 22, available at: <https://www.firstpost.com/world/donald-trump-attends-first-Arab-Islamic-American-Summit-was-this-political-event-just-to-isolate-Iran-3467458.html>
- Atri-sangari, Fatemeh (2017), Iran Relations With Tajikistan: Trends and Prospects **Iran Review**, July 26
- Ergo (2012), the waning era of Saudi oil dominance, current challenges and future threats to Saudi Arabia's influence over oil markets, February
- Karpukhin, Sergei (2017), Uzbekistan to attend OPEC, non-OPEC meeting on November 30, Saudi s falih says, available at: <https://www.reuters.com/article/us-oil-opec-uzbekistan/uzbekistan-to-attend-opec-non-opec-meeting-on-November-30-Saudi-s-falih-says-iduskbn1d50hv>
- Mori, Sebastiano and Leonardo Tacceti (2016), Rising Extremism in Central Asia? Stability in the Heartland for a Secure Eurasia, **European Institute for Asian Studies**.
- Nazarbayev, Nursultan (2016), Kazakhstan and Saudi Arabia sign agreements for USD200 mln , **in the Eurasian press agency**.
- Staff writer, (2017), Saudi IDB loans Kyrgyz Republic \$ 20m for water projects, 14 Jan, available at: www.arabianbusiness.com/saudi-s-idb-loans-kyrgyz-republic-20m-for-water-projects-657902.html.

- Susris (2015), Foreign Minister Saud Al-Faisal on Talks with Kerry, March 5, Available at: <http://www.susris.com/2015/03/05/foreign-minister-saud-al-faisal-on-talks-with-Kerry>.
- **The free library** (2014), Prince Khalid bin Saud bin Khalid meets with Kyrgyzstan's Prime Minister.
- The Ministry of Foreign Affairs Republic of Kazakhstan (2013), Saudi Arabia, available at: <http://mfa.gov.kz/en/content-view/korolevstvo-saudovskaya-araviya>.

